

УДК 336.22

Карлін М.І., д.е.н., професор

Східноєвропейського національного університету ім.Лесі Українки

НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИ РЕФОРМУВАННІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.

В статті аналізується проект реформування податкової системи України в 2015 – 2016 рр., запропонований Міністерством фінансів України і підтриманий Міжнародним Валютним Фондом, та проект комітету Верховної Ради України на чолі з Н. Южаніною, в контексті їх відповідності принципам справедливості та ефективності в оподаткуванні.

Ключові слова: податок на прибуток підприємства, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок, принцип справедливості, принцип ефективності, Україна, Словаччина, Грузія, Польща, Перу.

Карлин Н. И.

НЕОБХОДИМОСТЬ УЧЕТА ПРИНЦИПОВ СПРАВЕДЛИВОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИ РЕФОРМИРОВАНИИ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА.

В статье анализируется проект реформирования налоговой системы Украины в 2015 - 2016 гг., предложенный Министерством финансов Украины и поддержанный Международным Валютным Фондом, и проект комитета Верховной Рады Украины во главе с Н. Южаниной, в контексте их соответствия принципам справедливости и эффективности в налогообложении.

Ключевые слова: налог на прибыль предприятия, налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц, единый социальный взнос, принцип справедливости, принцип эффективности, Украина, Словакия, Грузия, Польша, Перу.

Karlin M.

THE NECESSITY OF TAKING INTO ACCOUNT OF THE PRINCIPLES OF FAIRNESS AND EFFICIENCY IN REFORMING THE TAX SYSTEM OF UKRAINE IN TERMS OF SOCIO-ECONOMIC CRISIS

The article analyzes the project of reforming the tax system of Ukraine in 2015-2016 which was proposed by the Ministry of Finance of Ukraine and supported by the International Monetary Fund and the project of the committee of the Verkhovna Rada of Ukraine headed by N. Yuzhanina in the context of compliance with the principles of fairness and efficiency in taxation.

Keywords: corporate tax, value added tax, personal income tax, single social contribution, the principle of fairness, the principle of effectiveness, Ukraine, Slovakia, Georgia, Poland, Peru.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформування податкової системи в Україні повинно базуватися не тільки на принципі ефективності, а й з урахуванням принципу справедливості. Проекти реформування податкової системи, запропоновані Міністерством фінансів та Верховною Радою, наголос роблять на досягнення ефективності, а не справедливості, що може призвести до загострення соціальних проблем в нашій країні, яка перебуває в кризовому стані. Тому необхідно внести відповідні зміни в кожен з цих проектів, щоб вони в більшій мірі враховували принцип справедливості в оподаткуванні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблем. Певний вклад у дослідження принципів оподаткування в умовах економічної кризи внесли такі українські вчені, як : В. Андрущенко, В. Вишневський, В. Геєць, Ю. Іванов, А. Крисоватий, Д. Серебрянський, А. Соколовська, С. Юрій та інші. Разом з тим, економічна криза в Україні в 2014 – 2015 рр., катастрофічне падіння доходів більшості населення нашої країни та бойові дії на Сході ставлять на порядок денний пошук нових підходів до механізму реалізації принципів оподаткування. Головне, на наш погляд, розробити такий механізм, щоб ці принципи не суперечили один одному.

Цілі статті. Проблемою є те, що у багатьох проектах реформуванні податкової системи України, насамперед від Мінфіну, наголос робиться на дотриманні передусім принципу ефективності (що рекомендують такі його радники, як А. Лаффер (США) та І. Міклош (Словаччина). Це пояснюється вкрай складною ситуацією із заборгованістю нашої країни перед кредиторами (в першу чергу, перед МВФ), які в такий спосіб хочуть убезпечити себе від можливих втрат і швидко повернути надані кредити. На наш погляд, необхідно знайти такий спосіб реформування податкової системи, який би врахував не тільки інтереси кредиторів України, а й інтереси більшості населення нашої країни. Тобто, принцип ефективності повинен бути доповнений принципом справедливості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Враховуючи значне падіння доходів населення України в 2014 – 2015 рр. (тільки за перше півріччя 2015р. реальна заробітна плата знизилась майже на 24%), треба проводити реформування податкової системи з урахуванням світових тенденцій в економічній науці. В цьому плані заслуговує на увагу висновок відомого українського вченого А. Гальчинського [1], про те, що сьогодні формується нова модель економіки, заснована на синтезі лібералізму та соціал-демократії та відбувається відхід від неолібералізму. На це поки не націлена зміна ставок оподаткування, запропонована Міністерством фінансів України в кінці 2015 року. Вона передбачає введення чотирьох ставок основних податків і зборів в розмірі 20% (ПДФО, ПНП, ПДВ, ЄСВ) та максимальну ліквідацію пільг з цих податків. Її позитивом є зниження ЄСВ з 41% до 20%, що повинно обмежити тінізацію заробітної плати в Україні, яка за оцінками багатьох експертів, складає більше 200 млрд. грн. в останні роки, а держава втрачає біля 70 млрд. податків та зборів.

До недоліків запропонованого Мінфіном України проекту реформування податкових ставок відносяться наступні: 1) підвищення ставки ПНП (з 18 до 20%); 2) ліквідація багатьох пільг з ПНП; 3) введення єдиної ставки ПДФО в розмірі 20%, хоча раніше їх було більше, що сприяло дотриманню справедливості в оподаткуванні. Багато зауважень й до більш радикального проекту, запропонованого від імені Верховної Ради України Н. Южаніною: ПДФО – 10%, ПДВ – 15%, ПНП – 15%, ЄСВ – 20%, реалізація якого може призвести до нестачі коштів в бюджеті від 140 до 230 млрд. грн. Разом з тим, важливою новелою цього проекту є те, що податком на прибуток підприємств буде обкладатися виключно розподілений прибуток, що дозволить набагато краще боротися з виведенням коштів в офшори, ніж існуючий механізм адмініструвати ПНП [2].

З економічної теорії відомо, що в оподаткуванні доходів громадян треба обов'язково дотримуватися принципу справедливості: хто більше заробляє, той сплачує більший податок. Разом з тим, згідно кривої Лаффера, максимальна ставка податку не повинна перевищувати 37- 40%. Не дивлячись на критику в багатьох країнах світу цих підходів, в оподаткуванні громадян їх стараються дотримуватися, хоча в окремі періоди певні політичні сили при владі встановлюють і значно вищі ставки. Прикладом є Франція, де при президенті Ф. Олланді встановлено дві підвищених ставки

прибуткового податку з громадян – 45 і 75%, що спричинило масовий від'їзд з країни топ-менеджерів, артистів, високооплачуваних фахівців за кордон та знизило ефективність економіки Франції. В цілому, треба мати на увазі той факт, що у розвинутих країнах давно відмовилися від пропорційного оподаткування доходів громадян.

Запровадження в Україні Мінфіном нашої країни так званої словацької моделі оподаткування, яка базується на однакових ставках основних податків і ліквідації більшості пільг, має свої переваги і недоліки, які важливо проаналізувати, виходячи з ситуації в Словаччині при М. Дзурінді (при якому ця реформа була проведена) і після нього (після 2006 р., коли він та його партія програли вибори), оскільки в 2004 р. Словаччина була прийнята до Євросоюзу, що говорить про економічну ефективність такої реформи.

Введення в Словаччині ставок основних податків в розмірі 19% (ПДФО, ПНП, ПДВ) та ліквідація багатьох соціальних пільг дало значний поштовх розвитку економіці країни та притоку до неї іноземних інвестицій (особливо – в машинобудуванні) [3, с. 189-200]. Тобто, можна зробити висновок про високу ефективність словацької податкової системи при М. Дзурінді, на що надіються й керівники Мінфіну України, запроваджуючи модель 4 x 20%.

Разом з тим, треба мати на увазі той факт, що М. Дзурінда та його партія програли вибори 2006 р., оскільки більшість населення була незадоволена порушенням принципу справедливості в оподаткуванні. Тому політичні сили, які прийшли до влади в Словаччині після М. Дзурінди, були змушені вносити суттєві зміни в податкову систему країни. Зокрема, на ряд основних товарів ставка ПДВ була зменшена до 10%, хоча базова ставка в 20% залишилась на більшість товарів і послуг.

Подібна ситуація повторилася і в Грузії, де спрощення податкової системи та ліквідація багатьох соціальних пільг призвело до відставки уряду і президента М. Саакашвілі, не дивлячись на всі економічні досягнення останнього за 8 років при владі.

Досвід Польщі показує, що в оподаткуванні доходів фізичних осіб в сучасних умовах треба використати мінімум дві ставки (в Польщі це 18 і 32%), а також не менше трьох ставок ПДВ.

Приклади Словаччини та Грузії говорять про те, що у податкових реформаторів з постсоціалістичних країн є максимум два парламентських терміни (8 років), для реалізації своїх податкових новацій, оскільки населення більше не витримує порушення принципу справедливості в оподаткуванні на користь принципу ефективності, хоча вказані країни швидко подолали кризові явища в економіці.

Проблемою для нинішньої української влади є те, що 8 років для податкових реформ населення України їй не дасть. За досягнутим рівнем сукупних доходів (4485,6 тис. грн. на одне домогосподарство у 2013 р.), заробітної плати та соціальних трансферів населення регіонів України залишається бідним, з примітивною структурою споживання, орієнтованого здебільшого на задоволення першочергових потреб фізіологічного виживання [4, ст. 125]. Ситуація в 2014 – 2015 рр. ще більше загострилася, особливо в невідконтрольній владі України регіонах Донбасу.

Залежно від результатів місцевих виборів в жовтні 2015 року можливе проведення дострокових парламентських виборів в 2016 р., оскільки серед населення України дуже високим є рівень незадоволеності щодо дотримання принципу справедливості в розподілі (і в оподаткуванні зокрема). Запропонована ж міністром фінансів України так звана “словацька” реформа оподаткування ще більше, на наш погляд, посилить це незадоволення. Тому влада повинна йти на більш “м'який” варіант податкової реформи, в основі якого б лежав й принцип справедливості, а не тільки ефективності (як поки це передбачається). Для цього було б доцільним перейти в оподаткуванні

ПДФО до трьох ставок 10, 15, 20% (або 15, 20, 25% при одночасному суттєвому зниженні ЄСВ). Відносно ПДВ було б доцільним використати досвід країн ЄС і перейти хоча б до двох ставок: 20 і 10% (в країнах ЄС рекомендовано встановлювати три ставки ПДВ в наступних межах: 5-8%, 14-18%, 22-25%). Відносно ЄСВ необхідно поступово зменшувати ставку даного збору (ми його відносимо до податку, як це робиться в багатьох країнах) з лагом в 5% в кожний наступний рік: 41% в 2015р., 36% - в 2016р. і т. д. до рівня 20%. Інакше можна отримати значний дефіцит пенсійного та інших соціальних фондів.

Важливими компенсаторами зниження ставок окремих податків та зборів могли б стати: 1) введення податку на гральний бізнес (при його легалізації); 2) оподаткування за ставкою 10% косметологічних операцій (це потреба не першої необхідності); 3) поступове запровадження обов'язкового декларування доходів всіма громадянами: спочатку тими, хто отримує заробітну плату у бюджетних установах (грошове утримання у силових структурах); потім тими, хто отримує виплати з державних цільових фондів та комунальні пільги; з часом декларації про доходи повинні подавати й інші громадяни, які мають доходи більше, ніж з одного джерела. Важливо також передбачити обов'язкову подачу декларацій про доходи всіма, хто балотується в депутати рад різного рівня. Можна погодитися із думкою окремих фахівців [5], що боротися з тіншовим ринком оплати праці потрібно не так зменшенням рівня податкового навантаження, як жорстким контролем за працевлаштуванням з боку Комісії з охорони праці, ДФС і місцевих органів влади. Усі ці інституції потрібно наділити відповідними повноваженнями за контролем використання робочої сили, у тому числі із застосуванням непрямих методів контролю. Важливо також ввести податок на нерухомість за мінімально можливими ставками (але на її вартість, а не на загальну площу, як це зроблено в Податковому Кодексі України), поступово підвищуючи їх протягом тривалого періоду часу.

Крім того, необхідно посилити податковий тиск на фізичних та юридичних осіб, які приховують свої доходи в типових та нетипових офшорах, у тому числі на Кіпрі, який за українськими законами не є офшором, хоча ряд країн відносять його до офшорів, не дивлячись на вступ до Європейського Союзу в 2004 р. Це відновило б соціальну справедливість в оподаткуванні, як це вимагається законами соціальної політики, зменшило б соціальну напруженість в Україні [6, с.69]. Всі ці заходи могли б зменшити рівень тіншової економіки в Україні та збільшити доходи бюджетів різного рівня, при одночасному дотриманні принципів справедливості та ефективності в оподаткуванні. Крім того, треба максимально обмежити процес бюрократизації в оподаткуванні, який, на наш погляд, є не меншим злом, ніж високі ставки оподаткування. Треба врахувати висновок перуанського економіста Ернандо де Сото [7], який довів, що бюрократична заорганізованість перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин, породжує економічне "підпілля" (тіншову економіку). Вивчаючи економіку Перу, він прийшов до висновку, що легалізація приватної власності, де бюрократизація економіки і скорочення урядового втручання в економіку – це єдиний шлях до громадянського миру і процвітання [8, с.8]. Цей висновок, як ніколи, відповідає шляхам вирішення проблем економіки України в сучасних умовах.

Можна погодитися і з висновком д.е.н. Д. М. Мелоничука про те, що неадекватна оцінка робочої сили в Україні, веде до того, що у переважній більшості "людський капітал" є капіталом умовно [9, с.25], оскільки у повній мірі не реалізується освітній і кваліфікаційний потенціал українських працівників. А це негативно впливає на рівень сплати податків, веде до "тінзації" економіки України.

Висновки. Для подання соціально-економічної кризи в Україні в сучасних умовах необхідно реформування податкової системи країни вести з дотриманням не тільки

принципу ефективності, а й принципу справедливості. Тому доцільним є застосування не однієї, а кількох ставок ПДФО, а також як мінімум двох ставок ПДВ. Єдиний соціальний внесок доцільно зменшувати поетапно по 5% в рік, до рівня 20%, щоб не погіршити рівень фінансового забезпечення пенсіонерів та інших отримувачів соціальної допомоги. Важливо також зменшити бюрократизацію в податковій сфері, яка сприяє тонізації доходів платників податків.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Українське колесо в стратегії – це те, чого нам весь час не вистачає / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2015. – 30 жовтня. – с.7.
2. Самаєва Ю. Податкова реформа повинна бути раціональною / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 2015. – 24 жовтня. – с.7.
3. Карлін М. І. Фінансові системи країн Центрально-Східної Європи / М. І. Карлін, І. О. Балак. – Луцьк: Надстир'я, 2012. – 500 с.
4. Заяц В. С. Формирование доходов населения: особенности и тенденции / В. С. Заяц // Демографія та соціальна економіка. – 2015. - №2. – с. 116-128.
5. Серебрянський Д. Податкова реформа: видимі та невидимі ефекти / Д. Серебрянський, А. Зубрицький // Дзеркало тижня. – 2015. – 10 жовтня. – с.6.
6. Карлін М.І. Антиоптимум Парето та особливості його реалізації в економічній політиці постсоціалістичних країн / М. І. Карлін // Економічний форум. – 2014. - №1. – с. 64-70
7. Сото Е. де Иной путь: невидимая революция в третьем мире / Е. Сото де; пер. с англ. Б. Пинскер. – М.: Gatalaxy, 1995. – 320с.
8. Головченко О. М. Еволюція парадигми тіньової економіки в економічних дослідженнях / О. М. Головченко, В. С. Ніценко // Часопис економічних реформ. – Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – 2015. – Вип.2. – с. 3-13.
9. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення / Д. П. Мельничук // Автореф. дис. на здобуття наук. ст. докт. екон. наук.: 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – К.: ІДСД НАН України ім. М. В. Птухи, 2015. – 40с..